

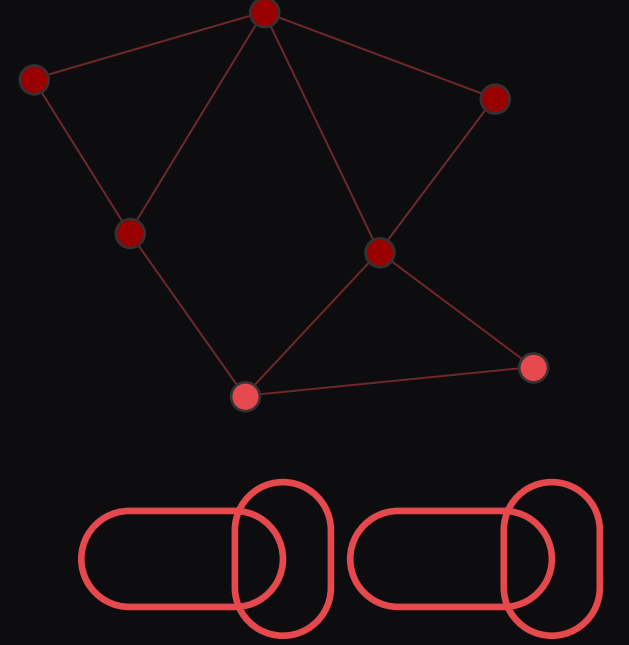
20. KARABURUN BİLİM KONGRESİ · 3-5 EYLÜL 2026

Kristalleşmiş Emeğin İsyanı

Yapay Zekâ Modellerinde Genel Zekânın Gaspı,
Zihinsel Taylorizm ve Dijital Panoptikon

Oğuz Demirkapı

Bilgi Müşterekleri · bilgimusterekleri.org · CC BY-SA 4.0

Karşımızda iki masal var — ikisi de bizim değil

Kurtuluş vaazı

"Verimlilik artacak, angarya bitecek, insan yaratıcı işe yönelecek."

Satıcının anlatısı

Felaket anlatısı

"İşler bitecek, makine kontrolden çıkacak, insanlık risk altında."

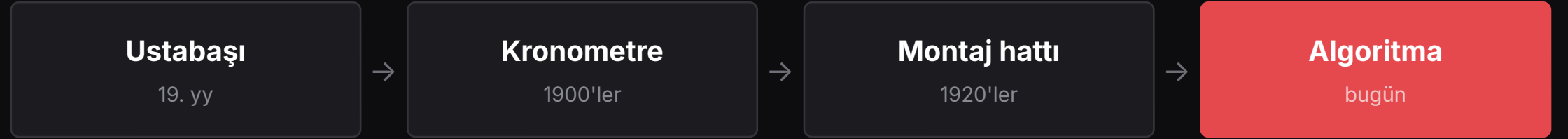
Aynı satıcının ikinci anlatısı

Ortak işlev: her ikisi de teknolojiyi ÖZNE yapar.

"Yapay zekâ işleri alacak" — fail gizlenir. İş alan yapay zekâ değil, onu maliyet düşürmek için kullanan işverendir. Failin gizlendiği yerde mücadele hedefsizleşir: algoritmaya kızılır, mülkiyet tartışılmaz.

Sermaye emeği değil, emek gücünü satın alır.

Satın alınan, belirli bir süre çalışabilme kapasitesidir. O kapasiteden fiilen ne kadar emek çıkacağı satın alma anında belirsizdir. Bu belirsizlik, kapitalizmin çözülmemiş yapısal sorunudur.

Denetim sorununun tarihsel çözümleri — algoritmik yönetim bu dizinin son halkasıdır.

Soru “iyi mi kötü mü” değil: kimin mülkiyetinde, kimin denetiminde, kimin yararına?

Birbirine kilitli çift tez

1 — EMEK

Yapay zekâ emeği ortadan kaldırmıyor;

**parçalıyor, ucuzlatıyor,
görünmezleştiriyor, denetliyor.**

+

2 — BİLGİ

Bunun koşulu, toplumsal olarak üretilmiş bilginin

**çitlenerek özel mülk
edinilmesidir.**

**Kolektif akıl önce üreticilerinden alınıyor,
sonra onları yönetmek üzere karşılarına dikiliyor.**

Genel zekânın gaspı

Grundrisse'nin öngörüsü · kristalleşmiş emek · yabancılaşmanın yeni halkası

Genel zekâ: Marx'ın öngörüsü

"Zenginliğin kaynağı, doğrudan emek zamanından bilimin ve toplumsal bilginin — genel zekânın — üretici güce dönüşmesine kayar."

Marx, Grundrisse (1857-58)

Bugünkü karşılığı

Bir dil modeli, insanlığın yazılı üretiminin istatistiksel damıtımıdır: kitaplar, ansiklopediler, kod depoları, çeviriler, forum tartışmaları.

1

Model bir zekâ değil, bir birikimdir.

"Düşünme" dediğimiz şey, geçmişte üretilmiş örüntülerin yeniden üretilmesidir.

2

Model geçmiş emeğin donmuş halidir.

Sabit sermaye yeni değer yaratmaz; kendisine yatırılmış değeri ürüne aktarır.

Donmuş emek döngüsü

Yabancılaşmanın yeni halkası: insan, kendi kolektif aklına yabancılaşıyor.

Kendi ürettiğimiz zekâ, karşımıza sabit sermaye olarak dikiliyor — bizi ölçen, sıralayan, ikameyle tehdit eden bir güç olarak.

Dijital itleme

mlkszleştirmenin nc dalgası · imal edilmiş kıtlık · telifin diyalektiği

Aynı işlem, iki çağ

16.-18. YÜZYIL

Ortak toprak
mera, orman

Çit: hukuki el koyma

Mülksüz köylü
→ emek gücünü satar

21. YÜZYIL

Ortak bilgi
dil, kod, veri

Çit: patent, telif, kapalı model

Mülksüz üretici
→ erişimini kiralar

aynı
mantık

Telif: kimin kalkanı, kimin silahı?

Çitlemeye karşı çıkarken telifin yanında konumlanmak tutarlı görünür. Telif tarihi bunu doğrulamaz.

1

Telif kimi korudu?

Doğuşundan beri üreteni değil, çoğaltma tekeli elinde tutanı: matbaada yayıncıyı, plakta şirketi, platformda katalog sahibini.

2

YZ telif davaları kimin kavgası?

İki sermaye fraksiyonu arasında: içerik kataloğu tekelleri ile model altyapısı tekelleri. Kolektif emeğin rantı bölüşülüyor — üretenin payı değişmiyor.

3

Bizim hattımız

Telifi güçlendirmek değil, telifi telif karşı işletmek: copyleft ve CC lisansları, telif mekanizmasını açıklığı geri alınamaz kılmak için kullanır.

Emekçinin asıl güvencesi telif değildir: ücret, sözleşme ve örgütlü güçtür.

Zihinsel Taylorizm

dört mekanizma · örtük bilginin kodlanması · yarı otomasyon

Bilişsel emeğin parçalanması: dört mekanizma

1 Parçalama

Bütünlüklü iş → ölçülebilir mikro-görev. Çeviri artık “metni aktarmak” değil, “makine çıktısını satır düzeltmek”.

2 Standartlaştırma

Mesleki yargının yerini protokol ve şablon alır.

3 Ölçme

Her adımın süresi, hatası, çıktısı kayda geçer. Ölçülmeyen iş yapılmamış sayılır.

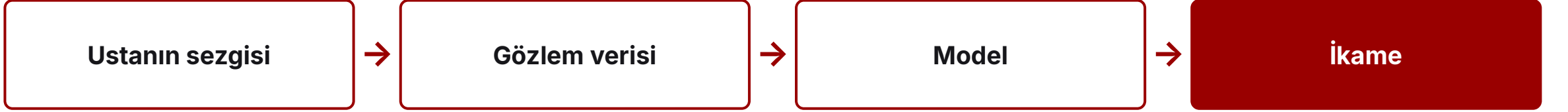
4 İkame tehdidi

“Bunu model de yapar” — gerçekleşmesi gerekmez, söylenmesi yeterlidir.

Sonuç: yapay zekâ “kavrama”yı üstlenir, insana “denetleme ve düzeltme” kalır — daha az yetkinlik, daha az pazarlık gücü.

Örtük bilginin kodlanması

Ustanın “sezgisi”: yıllarca birikmiş ama sözelleştirilemeyen bilgi. Taylor onu kâğıda geçirmeye çalıştı, kısmen başardı — sözelleştirilemeyen kısım işçinin son savunma hattıydı. Makine öğrenmesi bu hattı geçiyor: artık bilginin sözelleştirilmesine gerek yok.

Usta ne bildiğini anlatmasa da, ne yaptığı kaydediliyor.

Mülksüzleşme

Deneyim, emekçiden alınıp sermayenin mülkü olan modele aktarılır. Taylorizmin tamamlanması.

Pazarlık gücünün erimesi

Yirmi yıllık birikim, modele geçtiği ölçüde ücret pazarlığında koz olmaktan çıkar.

Önyargının sistemikleşmesi

Geçmiş kararlardaki ayrımcılık matematiksel kurala dönüşüp ölçeklenir. Artık “kötü müdür” değil, nesnel görünümlü sistem yapar.

En yoğun sömürü tam otomasyonda değil, yarı otomasyondadır.

Otomasyon uygulamada nadiren tamdır. Yaygın örüntü: işin büyük bölümü makineye devredilir, kalanı için tek bir emekçi bırakılır.

Tempo

Birden fazla kişinin
iş yükü tek kişide

Dikkat

Sürekli müdahale;
kesintisiz uyanıklık

Ücret

"Asıl işi makine yapıyor"
gerekçesiyle baskılanır

IV

Dijital panoptikon

materyalist düzeltme · algoritmik yönetimin üç açığı · dayanışmanın kırılması

Gözetim neden var?

Foucault'cu çerçeve

Gözetlendiğini bilen özne, kimse bakmasa da kendini denetler.
Gözetimin ürünü ceza değil, itaattir.

Eksik halka

Bu tekniğe neden ihtiyaç duyulduğu iktisadi olarak temellendirilmez. Oysa cevap bellidir: sermaye, satın aldığı emek gücünden azami emeği çekmek zorundadır.

Dijital gözetim, bir mahremiyet ihlali olmadan önce bir artı-değer sıkıştırma tekniğidir.

Ayrımın pratik sonucu

Mahremiyet çerçevesi → bireysel hak sorunu → bireysel çözüm.

Sınıf çerçevesi → toplu pazarlık konusu → kolektif çözüm.

Algoritmik yönetimin üç yapısal açığı

Opaklık

Kararın gerekçesi bilinmez.
"Puanınız düştü" denir, nedeni söylenmez.

İtiraz edilemezlik

Muhatap yoktur.
Kime derdinizi anlatacaksınız?

Sorumsuzluk

Karar "sistemin" sayılır.
Hiçbir özne sorumluluk üstlenmez.

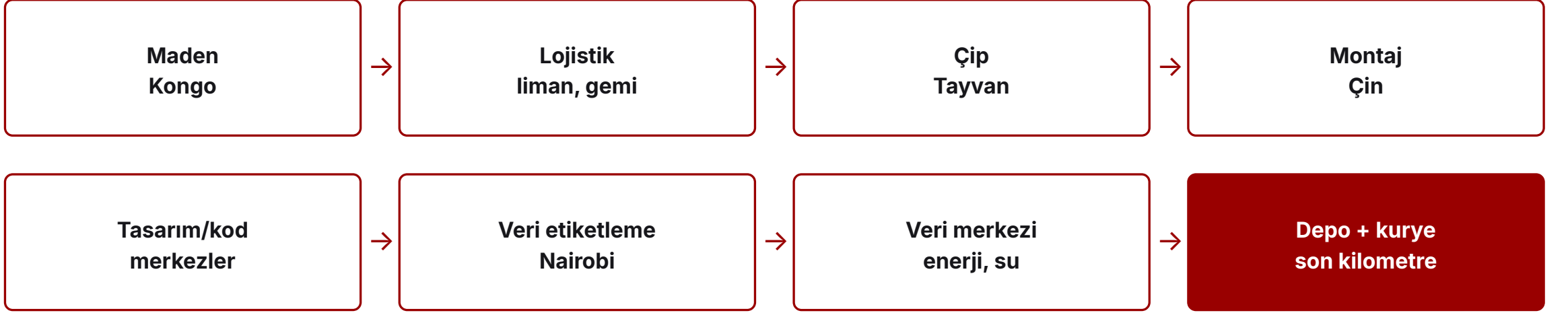

Hesap sorulamayan yönetim

En sinsi uygulama: puanı düşen emekçiye iş akışı kesilir. Ne tebligat, ne gerekçe, ne kıdem, ne itiraz mercii.

Hukuken hiçbir işlem yapılmamıştır; fiilen istihdam sona ermiştir. İş hukukunun yüz yıllık korumalarının etrafından dolaşmanın en etkili yolu.

Otomasyonun arkasındaki görünmez emek

1

Emek yok olmadı, yer değiştirdi.

Coğrafi olarak uzağa, hukuki olarak taşeronla, görsel olarak arayüzün arkasına.

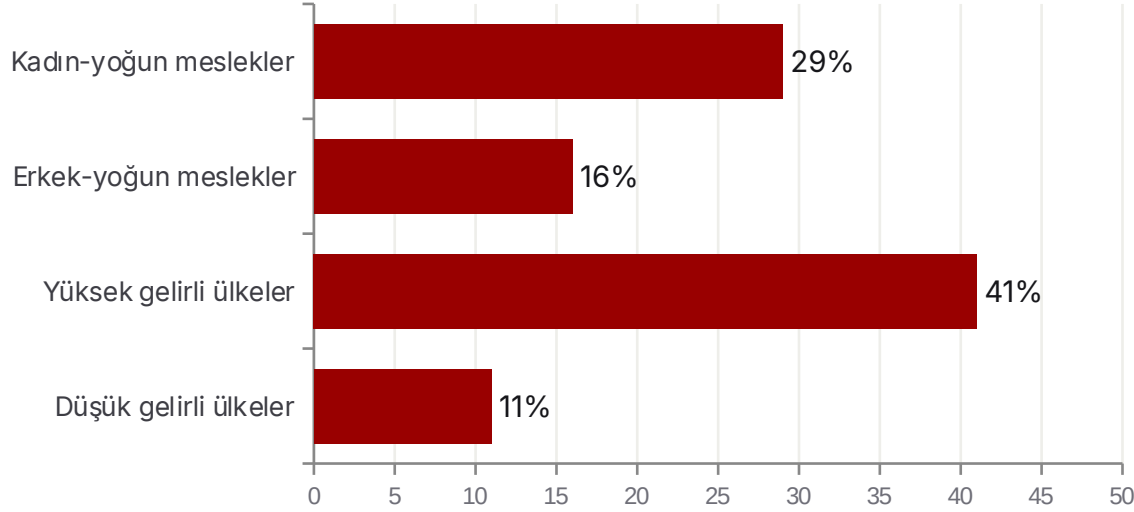
2

Enternasyonalizm teknik zorunluluktur.

Zincir uluslararası olduğu için, tek ülkedeki kazanım üretim kaydırılarak geçersizleştirilebilir.

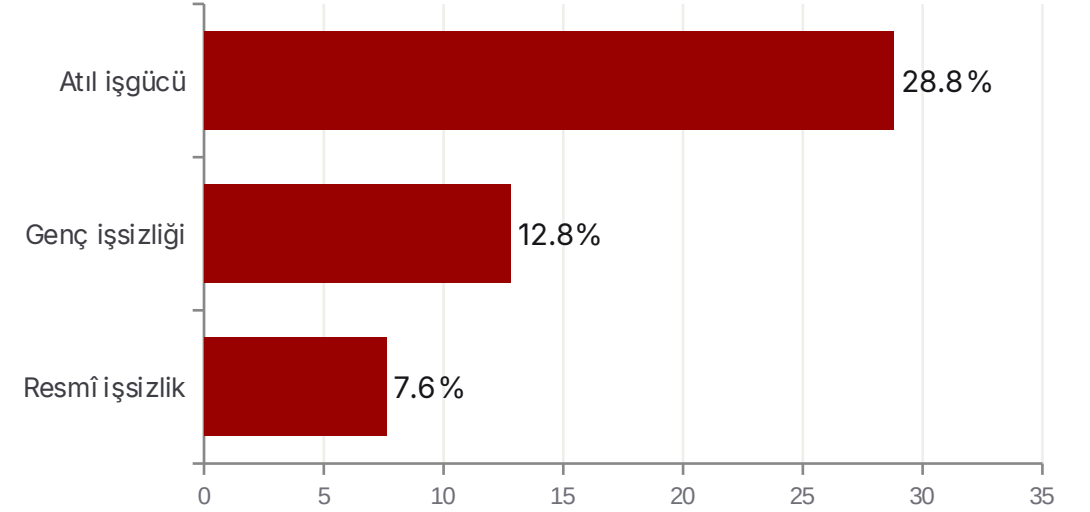
Manzara: iki kaynak, iki bulgu

Üretken YZ dönüşümüne maruz işler

ILO-NASK, WP140, Mayıs 2025

Türkiye işgücü göstergeleri, Haziran 2026

TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Haziran 2026

Kadın-yoğun mesleklerde maruziyet neredeyse iki kat · Resmî işsizlik ile atıl işgücü arasında dört kat makas

ILO'nun kilit uyarısı: asıl risk topyekûn ikame değil, işin dönüştürülmesidir.

Tekno-feodalizm mi? Hayır — ve bu önemli

Gözlemleri doğru: tekelleşme, kural koyucu konum, rantın ağırlığı. Ama tanısı yanlış.

1

Sömürünün kaynağı değişmedi

Depoda, kuryede, veri etiketlemede, çipte ücretli emek sömürüsü sürüyor. Rant, artı-değerin yeniden bölüşüm biçimidir — yerine geçen bir kaynak değil.

2

Feodalizm analojisi yapısal olarak hatalı

Feodalizmde el koyma iktisat dışı zorla olur. Kapitalizmde emekçi hukuken özgürdür; platform rantı mülkiyet hakkıyla, yani kapitalist hukukla alınır.

3

Politik sonucu sakat

“Feodalizm” tanısı hedefi rekabetin yeniden tesisine — düzeltilmiş kapitalizme — yöneltir.

Platform emekçisi serf değil, güvencesi sökülmiş proleterdir. Yaşanan: kârın rantlaşması — tekelci kapitalizmin dijital evresi, kapitalizmden çıkış değil.

Ne yapmalı

bugün: toplu pazarlık · yarın: veri sendikacılığı · ufuk: müşterekler

Yarın masaya konabilecek maddeler

1

Bilgi hakkı

Kullanılan her ölçüm ve karar sisteminin sendikaya yazılı bildirimi

2

Otomatik karar yasağı

İşe alım, disiplin, işten çıkarma yalnız algoritmaya dayandırılmaz; gerekçe ve insan incelemesi hakkı

3

Otomasyon öncesi müzakere

Teknoloji değişikliği, uygulanmadan önce pazarlık konusu

4

Veri ve örtük bilgi hakkı

Çalışma pratiğinin model eğitiminde kullanımı bilgilendirme ve pazarlığa tabi

5

Bağlantıyı kesme hakkı

Mesai dışı yanıt zorunluluğunun kaldırılması

6

Örgütlü teknik itiraz hakkı

Sistemin sonuçlarına itirazın istihdamı riske atmadan iletilebilmesi

Ütopik değil: platform emekçilerinin statüsünü tespit eden yargı kararları ve algoritmik işleyişin temsilcilere açıklanmasını zorunlu kılan yasal düzenlemeler mevcut.

Örgütlenme biçimleri ve müşterekler

YARIN — örgütlenme

- **Veri sendikacılığı ve veri kooperatifleri**

Veri, bireysel mahremiyet nesnesi değil kolektif pazarlık konusu

- **İşlev temelli örgütlenme**

Farklı işkolları, aynı algoritmik yönetim rejimi

- **Teknik uzman – saha emekçisi ittifakı**

Sistemi kuran el, onu sökebilecek tek eldir

- **Sendika – meslek odası koordinasyonu**

Teknik meşruiyet + pazarlık gücü

UFUK — müşterekler

- **Bilgi müştereklerinin savunusu**

Ölçüt kod erişimi değil: yeniden üretilebilirlik, geri alınamazlık, yönetim

- **Planlama tartışmasının yeniden açılması**

Tekeller zaten piyasasız planlıyor. Soru: bu kapasite kimin için?

- **Demokratik geri besleme**

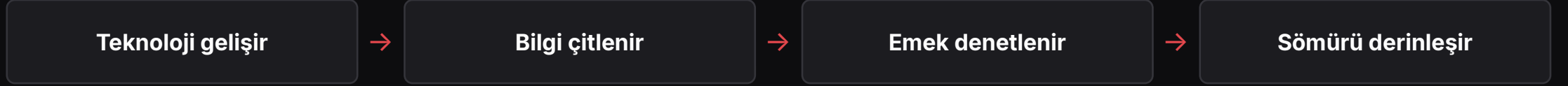
20. yy'ın sorunu hesap gücü değil, eleştiri kanallarının yokluğuydu

- **Çalışma süresinin kısaltılması**

Verimlilik artışı kâra değil özgür zamana

Düşman alet değil, aletin mülkiyetidir.

19. yüzyıl dokuma işçileri tezgâhı kırdı; hata hedefin seçimindeydi. Sonraki kuşak sendikayı kurdu.

Zincirin her halkası bir müdahale noktasıdır.

**“İnsanüstü zekâ” olarak sunulan şey, kolektif emeğimizin damıtılmış halidir.
Talebimiz tazminat değil, iadedir.**

Sorularınız?

Eleştiri, itiraz ve işyeri tanıklıkları metnin sonraki sürümüne işlenir.

SOSYAL MEDYA

@demirkapi

E-POSTA

demirkapi@pm.me

Bildiri metni ve kitap — “Yapay Zekâ Çağında Emek: Makine Yeni, Zincir Eski” — ücretsiz ve CC BY-SA 4.0 lisanslıdır.

bilgimusterekleri.org